

Vladimir OBRADOVIĆ¹

Procesna kauzalna determiniranost preddelinkvencije

Uvod

U kontekstu našeg istraživanja pod preddelinkvencijom² podrazumijevamo sve one rizične faktore te ispoljene oblike asocijalnog, devijantnog i antisocijalnog ponašanja, koji su društveno nepoželjni i institucionalno neprihvatljivi u školskoj sredini. Dakle, preddelinkventno ponašanje uključuje značajno odstupanje od institucionalnih školskih normi i obveza učenja i vladanja, kao i ispoljavanje takovih poremećaja u ponašanju koji narušavaju međusobne odnose učenika i nastavnika, učenika i učenika, ometaju nastavni proces i rezultiraju izbjegavanjem obveza i odgovornosti u takovoj mjeri da pojedince dovode do delinkventne pozicije, situacija i grupacija.

Operacionalnu podršku ovoj pojmovnoj analizi pružaju uvidi u pristupe i rezultate brojnih istraživanja maloljetne delinkvencije u kojima je dokazano da primarnu formu delinkventne karijere obilježavaju:

- a) problemi u odnosu sa nastavnicima i vršnjacima
- b) izostajanje sa nastave uključujući i bježanje iz škole

¹ Dr. Sci, redovni profesor, Fakultet kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

² Da bismo prevladali terminološku predmetnu nejasnoću koja se očituje u brojnim različitim deskripcijama ponašanja koje prethodi delinkvenciji (kao npr. "društveno nepoželjni oblici rizičnog ponašanja") priklonili smo se nešto starijem terminu preddelinkvencije kojim se ponovno vraćaju kriminološki orijentirani socijalni istraživači.

- c) sklonost konzumiranju alkohola, duhana i droge
- d) ometajuća ponašanja u školi i razredu
- e) neadekvatno korištenje slobodnog vremena
- f) interesi neprimjereni uzrastu
- g) antisocijalni/asocijalni stavovi i ponašanje.

Tako npr. Pelham (1992.) utvrđuje statistički značajne razlike između delinkventnih i nedelinkventnih maloljetnika upravo na onim oblicima ponašanja kojima se krši disciplina i narušavaju odnosi u razredu, ometa proces nastave i slično. Stoga smatramo da je i sa stanovišta naučnog spoznavanja i društvene korisnosti važno utvrditi koji i kako socijalni i psihološki faktori položaja porodice i iskustva porodičnog života s jedne strane, te socijalne traumatiziranosti i depriviranosti s druge strane utječu na ispoljavanje takvog rizičnog ponašanja koje dovodi do inicijalne faze delinkvencije.

Kao i u području delinkvencije i kriminaliteta, tako i u preddelinkvenciji opravdano je pretpostaviti multikauzalni utjecaj pojedinih nezavisnih varijabli koji se dešava u procesu nastanka preddelinkventne karijere. U tom procesu neke varijable su po svom **kauzalnom** djelovanju neupitno **egzogene** kao na primjer u našem slučaju *ratno stradalništvo, migracijsko iskustvo, uvjeti života i školovanja*, dok su druge varijable **endogenog karaktera** te *neposredno i aditivno* determiniraju preddelinkventno ponašanje. (npr. odgojna i školska neuspješnost te neprimjereno sociopsihološko funkcioniranje u školskoj zajednici). Zato je opravdano kauzalni model postaviti tako da iskaže *lanac posrednih i neposrednih međusobnih kauzalnih utjecaja* čiji je krajnji rezultat **kauzalna determinacija preddelinkvencije**.

Za to će nam poslužiti procedura analize putanje.

Analiza putanje (Path analysis /PA/) nastajanja preddelinkvencije

Analiza putanje (PA) može se shvatiti kao znatna ekstenzija multiple regresijske analize. No, dok je u multiploj regresijskoj analizi istraživač zainteresiran za predikciju zavisne (kriterijske) varijable od

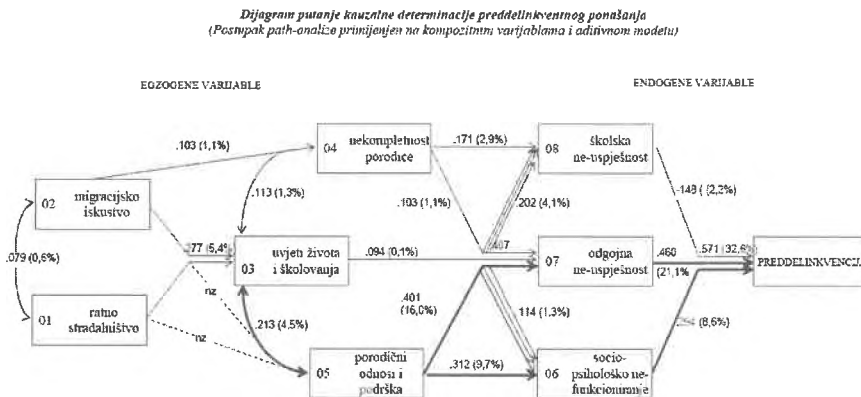
strane većeg broja nezavisnih varijabli (prediktora) čiji je kauzalni poredak nepoznat, (pa se stoga ne može sa sigurnošću prognozirati stanje kriterijske varijable) suštinski cilj analize putanje je iznalaženje odgovarajućeg **kauzalnog modela** te razumijevanje i objašnjenje karakterističnog **hijerarhijskog poretka** nezavisnih varijabli i njihovog interkorelacijskog utjecaja na zavisnu (kriterijsku) varijablu.

Primjenom metode path-analize istraživač može da testira određene **teorijske modele kauzalnog poretka** između niza varijabli, pa prema tome to je posebna tehnika multivarijatne analize. (Blalock i Duncan 1971.) Razvoj analize putanje započinje tek 1976. godine i ona je od tada često korištena u istraživanjima određenih kauzalnih modela ponašanja.

Kao u svim kauzalnim modelima tako i u modelu kauzaliteta koji koristi path-analizu razlikujemo **endogene varijable** koje promatramo unutar modela, i one se mogu objasniti sa jednom ili više nezavisnih varijabli. **Egzogene varijable** djeluju izvan modela i njihov se utjecaj pokušava posebno objašnjavati. U našem primjeru mi smo koristili kompozitne varijable (01) *posljedice ratnog stradalništva* i (02) *migracijskog iskustva*, (03) *uvjeta života i školovanja*. Ove varijable smo tretirali kao egzogene varijable koje izvana utječu na neke endogene (psihološke) varijable tako što stvaraju veće ili manje *dispozicije za ispoljavanje odgovarajućeg ponašanja*. Ove endogene varijable predstavljaju (06) *sociopsihološko funkcioniranje* (07) *odgojna neuspješnost* koja predstavlja kompozitnu varijablu ne-razvijenosti navika i ne-motiviranosti za učenjem. Respektirajući rezultate većine dosadašnjih istraživanja delinkvencije mi smo u model ugradili i dvije medijatorne (sociopsihološke) varijable preko kojih se vjerojatno ostvaruje negativan utjecaj egzogenih varijabli. Te **medijatorske varijable** čini (04) *nekompletnost porodice* i (05) *poremećaj u porodičnim odnosima i izostajanje podrške* koju porodica treba pružiti u odgoju i obrazovanju.

Ovo naše hipotetičko poimanje kauzalnih relacija u nastanku preddelinkvencije izrazili smo i verificirali u slijedećem dijagramu putanje.³

Dijagram putanje kauzalne determinacije preddelinkventnog ponašanja (Postupak path-analize primijenjen na kompozitnim varijablama i aditivnom modelu)

Napomena: Višestruke strelice prikazuju multiplu kauzalnu determinaciju, a prve brojeve označavaju veličinu R^2 koeficijenta, dok brojevi u zagradama prikazuju postotni iznos varijance koji tumači R^2 koeficijent determinacije. Kauzalni odnos između varijabli u dijagramu pokazuje se pomoću pravocrtnih strelica (→), a odnos između utjecajnih endogenih varijabli (smještenih desno u dijagramu) prikazuje se pomoću dvostranih strelica (↔) dok se odnos između egzogenih varijabli pokazuje polukružnim strelicama.

Naš hipotetski model pretpostavio je da će **egzogene** varijable iskustva (01) *ratnog stradalništva* i (02) *migracije* značajno utjecati na pogoršane (03) *uvjete života i školovanje* i da će ovi uvjeti direktno se odraziti na (04) *ne-kompletnost porodice* i (05) *poremećaj porodičnih odnosa i podrške* kao na **posredničke** varijable koje "prenose" negativna iskustva porodičnog života i pojačavaju (**kondicioniraju**) negativnu dimenziju kauzalne utjecajnosti na društveno neadaptiranu i neintegriranu strukturu ličnosti, koja će tada ispoljavati preddelinkventni poremećaj u ponašanju.

³ U dijagramu putanje navedeni su koeficijenti regresije koje nazivamo koeficijentima putanje i njima objašnjavamo ukupnu količinu varijance za endogene varijable. Važno je napomenuti da broj jedinica analize putanje ovisi o složenosti modela, a za njega je najmanje potrebno 200 do 300 ispitanika čemu smo mi udovoljili, jer smo u ukupnoj obradi imali 1182 učenika.

Po statističkoj koncepciji neposredni kauzalni učinici pokazuju se u dijagramu putanje pravocrtnim strelicama koje međusobno povezuju varijable uključene u model. Zajedno sa posrednim učincima prikazuje kao strelica koju čini složenu putanju sastavljenu od niza koreliranih varijabli što je izraženo sa simbolom R iz kojeg smo izračunali koeficijente kauzalne determinacije R^2 i utvrdili postotak varijance koju on tumači.

U našem modelu kauzaliteta vidimo da **egzogene varijable** (01) *ratnog stradalništva* i (02) *migracijskog iskustva zajedno ostvaruju multipli* $R = 0,277$ koji tumači 5,4% ukupne varijance *uvjeta života i školovanja* (03). Dakle, učenici čije su porodice bile izložene ratnom stradalništvu i migraciji imaju znatno slabije uvjete života i školovanja koji najviše utječu na poremećaje porodičnih odnosa i nezadovoljavajuću podršku koju primaju u svom procesu odgoja i obrazovanja ($R = 0,213 - 4,5\%$). U tako poremećenim porodičnim odnosima vrlo značajno se pojavljuje ($R = 0,401 - 16,1\%$) odgojna neuspješnost (odnosno slabo su razvijene radne, higijenske i kulturne navike te izostaje ikakva motivacija za učenjem) koja neposredno kauzalno determinira sa $R = 0,460$ ili 21,2% preddelinkventno ponašanje.

U poremećenim porodičnim odnosima izostajanjem podrške u odgoju ili odgojnim zanemarivanjem nastaju defekti u sociopsihološkom funkcioniranju ličnosti koja postaje socijalno i emotivno nezrela, nedovoljno prosocijalna i komunikativna ($R = 0,312 - 9,7\%$) što također neposredno determinira preddelinkventno ponašanje sa 0,294 ili 8,6%.

Ove linije kauzaliteta najjače determiniraju pojavu preddelinkvencije tako što se negativni utjecaji aditivno dopunjavaju što je izraženo višestrukim strelicama na desnoj strani dijagrama.

Multikauzalitet preddelinkventnog ponašanja tek **posredno** uključuje naše **egzogene** varijable čija efektornost postaje prisutna *samo ako su doprinijele poremećaju porodičnih odnosa i izostajanju porodične podrške*, što neposredno generira odgojnu neuspješnost i zapuštenost, te smanjuje potrebnu razinu sociopsihološkog funkcioniranja koja se očituje u

teškoćama školske akulturacije odnosno prilagođavanja i suvajanja školskih obaveza i odgovornosti za vlastito ponašanje prema nastavnicima, vršnjacima i u procesu nastave.

Ova **neposredna multikauzalna determinacija** preddelinkvencije izražena je multiplim $R = 0,571$ ili 32,6% objašnjene varijance preddelinkventnog ponašanja od strane kompozitnih varijabli (07) *odgojne ne-uspjehnosti*, (06) *lošeg sociopsihološkog funkcioniranja* te (08) iskazane *školske neuspješnosti* kroz nizak uspjeh i ocjenu vladanja te povećan broj neopravdanih izostanaka.

Treba napomenuti da nasuprot nalazima brojnih istraživanja delinkvencije i kriminala u kojoj je korištena varijabla nekompletnih (disfunkcionalnih) porodica u kojima se je pokazala prisutna asocijacija ove varijable sa delinkvencijom i kriminalom, *u našem istraživanju preddelinkvencije njen posredni doprinos je tek dosegao minimalnu korelacijsku vrijednost ($R = 0,103$) i protumačio trivijalni 1,1% varijance odgojne neuspješnosti.*

Dakle, *nekompletnost porodice* dobrim dijelom i ratom izazvana u našem istraživanju *nije se pokazala značajno utjecajna na izostajanje odgovarajuće odgojne brige* i primjerne podrške učeniku u odgoju i obrazovanju koju je iskazao roditelj sa kojim je učenik ostao da živi. Ovaj nalaz smatramo izuzetno značajnim i važnim za našu alternativnu hipotezu koju smo postavili da se je porodica, koja je bila izložena nepojmljivim ratnim stradalničkim uvjetima i migracijskim situacijama te objektivno stavljena u znatno teške uvjete života koji su proizveli i teške uvjete školovanja, **otrhvala negativnim utjecajima ovih rizičnih faktora zbog svoje snažne socijalne mreže i društvene podrške koju je sačuvala i u takovim uvjetima.** Moglo bi se reći da je porodica pretežito patrijahalnog tipa i sa jakim društveno kohezivnim međurodbinskim i prijateljskim vezama te integrirana unutar cjeline bosanskohercegovačkog društva u **najvećem broju slučajeva uspjela protektivno djelovati i spriječiti** efektorni negativni utjecaj rizičnih faktora kojima su mladi sadašnji adolescenti, a u vrijeme rata petogodišnja djeca bili permanentno višegodišnje izloženi.

Iz prikazanog dijagrama vidljivo je (i za naše istraživanje važan nalaz) da zaseban utjecaj posljedica rata i migracijskog iskustva na poremećaj porodičnih odnosa nije značajan, već se kauzalna utjecajnost ovih elemenata koje je neposredno stvorio rat prenosi na uvjete života i školovanja i tek tada se u situacijama loših uvjeta života i školovanja javlja negativan utjecaj na porodične odnose i postaje efektoran utjecaj na odgojnu zapuštenost. **To očito usmjerava društveni pogled na probematiku uvjeta života i školovanja djece i adolescenata koji žive u lokalnim zajednicama sa većinskim migrantskim stanovništvom, jer je tamo vjerojatno prisutan i veći negativan utjecaj vršnjačkih skupina koje predvode društveno neadaptirani i neintegrirani pojedinci, a porodica postaje zbog loših uvjeta života nemoćna da pruži zaštitu svojim potomcima.**

Ovi nalazi upućuju službe socijalne zaštite da pružaju društvenu potporu onim porodicama čiji potomci *ispoljavaju inicijalne oblike preddelinkventnog ponašanja u školskim situacijama i institucijama. Jačanjem odgojne uloge porodice i njene neposredne brige za obrazovanje i ponašanje djece i adolescenata, uz primjerenu socijalnu pomoć koju te porodice trebaju primiti, sprečavala bi se ne samo preddelinkvencija kao oblik društveno nepoželjnog ponašanja koje još nije poprimilo kakarakter delinkventnog i kriminalnog akta, već i umanjilo njihovo regrutiranje u stvarne delinkventne i kriminalne djelatnosti* u kojima učestvuju mladi.

Morfološka analiza preddelinkvencije

Zastupljenost pojedinih oblika devijantnog ponašanja u preddelinkventnoj populaciji učenika važno je utvrditi, kako zbog dijagnostičkog, tako i preventivno-terapijskog pravovremenog djelovanja. Prevalentnost ispoljavanja pojedinih društveno nepoželjnih ponašanja kod učenika završnih razreda osnovnih i prvih razreda srednjih škola treba ukazati na njihovu **potencijalnu rizičnost da se morfološki razviju u karakteristične obrasce delinkventnog i kriminalnog ponašanja i djelovanja.**

Pristupi istraživanju maloljetničke delinkvencije po pravilu su uključili konstrukciju i korištenje različitih lista procjene ometajućih i rizičnih ponašanja, među kojima je poznatija i često korištena Achenbach-ova (1990.) "ček lista ponašanja i osjećanja". Ova lista sadrži 113 tvrdnji na kojima procjenitelj (poznavalac djeteta ili maloljetnika) treba označiti za svaku tvrdnju 0 – *ako se ne odnosi na ispitanika*, 1 – *ponekad ili djelomično se odnosi*, 2 – *često ili vrlo točno se odnosi na ispitanika*. Originalna ček lista ima još 113 tvrdnji samoiskaza o ponašanjima i osjećajima koje su kompatibilne sa procjenjivanim tvrdnjama. Rezultati se grupiraju u slijedećih 8 skupina poremećaja u ponašanju i osjećanju: *agresivno ponašanje, delinkventno ponašanje, problemi pažnje, socijalni problemi, povlačenje, anksioznost/depresija, somatske poteškoće i problemi mišljenja*.

Ovaj nesumnjivo pouzdan i validan instrument nije bilo tehnički moguće, niti sadržajno primjereno izvesti u našem istraživanju. No, mi smo konzultirajući rezultate mnogih istraživanja maloljetničke delinkvencije uočili da su *primarnu formu delinkventne karijere* obilježili: *problemi u odnosu sa nastavnicima i vršnjacima, izostajanje sa nastave uključujući i bježanje iz škole, ometajuća ponašanja u školi i razredu, neadekvatnog korištenja slobodnog vremena, antisocijalni i asocijalni stavovi, orijentacije i ponašanje, te interesi neprimjereni dobi kao i sklonost konzumiranju alkohola i droge*. U spomenutoj ček listi nalaze se i tvrdnje takovog tipa te smo u našoj zasebno konstruiranoj ček listi prilagodili i uključili navedene oblike ponašanja iskazane u 20 tvrdnji na koje su poznavaoi preddelinkventnih učenika trebali, primjenjujući Achenbach-ovo ocjenjivanje procijeniti 42 izrazito preddelinkventna ispitanika.

TABELA 1

Prikaz rangirane zastupljenosti pojedinih oblika devijantnog ponašanja u grupi izrazito preddelinkventnih učenika

RANG	OZNAKA TVRDNJE	SADRŽAJ TVRDNJE	UKUPNO PONDERIRANI ZBIR PROCJENA	PONAŠANJE SE DOGAĐA:			100
				ČESTO (2)	PONEKAD (1)	NE DOGAĐA SE (0)	
I. (Problemi u odnosima)							
1	04	ima probleme u odnosu sa vršnjacima	64	62%	29%	9%	100
2	06	ne sudjeluje u organiziranim slobodnim aktivnostima	60	64%	14%	22%	100
II. (Izbjegavanje obaveza)							
3	(05)	izostaje sa nastave (uključujući i bježanje)	59	60%	21%	19%	100
4	(07)	neadekvatno koristi slobodno vrijeme	58	67%	19%	24%	100
III. (Ometajuće ponašanje)							
5	(03)	ima probleme u odnosu sa nastavnicima	58	55%	29%	16%	100
6	(01)	ispoljava ometajuća ponašanja u razredu	56	52%	29%	19%	100
7	(02)	ima nisko školsko postignuće	49	48%	21%	31%	100
IV. (Agresivno ponašanje)							
8	(14)	djeluje impulzivno bez razmišljanja	49	52%	12%	37%	100
9	(12)	ispoljava verbalnu agresivnost	47	48%	17%	35%	100
10	(10)	ima smanjeno samopouzdanje	46	48%	14%	38%	100
V. (Delinkventno ponašanje)							
11	(19)	sklon je laganju i varanju	44	43%	19%	38%	100
12	(9)	druži se vršnjacima problematičnog ponašanja	44	45%	14%	41%	100
13	(17)	ne osjeća krivnju kada učini nešto neprilično	36	31%	21%	48%	100
14	(11)	ispoljava fizičku agresivnost	35	31%	21%	48%	100
15	(08)	interesi mu nisu primjereni dobi	34	29%	19%	52%	100
16	(03)	sklon je provociranju autoriteta	30	26%	5%	69%	100
17	(15)	sudjeluje u tučnjavama	22	17%	19%	64%	100
18	(18)	bezosjećajan je i ne brine za druge	21	10%	20%	64%	100
19	(16)	ponaša se vandalistički	16	7%	24%	69%	100
20	(20)	konzumira alkohol (drogu)	4	—	10%	90%	100

Napomena: Ukupno ponderirani zbir dobiven je tako da su se oznake čestog ponašanja množile sa 2 i tome se je pribrojio broj označenog ponašanja koje se ponekad dešavalo. Ukupan zbir poslužio je za rangiranje zastupljenosti pojedinih oblika ponašanja. Postoji desno od ukupnog zbira označavaju kod koliko je od ukupno ispitanika bilo zamijećeno ponašanje koje se je dešavalo često – ponekad – nije se događalo.

I skupinu, što je vidljivo iz ove tabele, čine rangovi **1 i 2 poremećaje u odnosima**, koje "često" ima 62% do 64% naših ispitanika, a još k tome 19% do 29% njih ispoljava *ponekad* takove poremećaje. Nedvojbeno je da se izrazito preddelinkventno ponašanje očituje najprioritetnije u *poremećajima sa vršnjacima i nesudjelovanje u organiziranim slobodnim aktivnostima*. To je neposredni simptom njihove društvene neintegritanosti u školskim kolektivima.

II skupinu čine **rangovi 3 i 4** koje ponašanje se odnosi na *izostajanje sa nastave* odnosno bježanje sa nastave, te *neadekvatno korištenje vlastitog slobodnog vremena*. Ove poremećaje u ponašanju nazvali smo izbjegavanje odnosno **zanemarivanje obaveza** te ih uz prvu skupinu možemo smatrati za pouzdane i validne signale sklonosti izrazitijem devijantnom ponašanju u školskim institucijama.

III skupinu najzastupljenijih oblika devijantnosti čine *ometajuće ponašanje* koje ispoljava "često" svaki **drugi** izrazito preddelinkventni učenik-ca, a "ponekad" se to događa svakom **trećem** učeniku iz preddelinkventne skupine. Dakle, apsolutna većina izrazito preddelinkventnih učenika ispoljava krajnje društveno nepoželjno ponašanje narušavajući proces nastave i postižući nizak školski uspjeh.

IV skupinu karakterizira *agresivno ponašanje* koje "često" ispoljava također svaki **drugi** od učenika sa izrazitim preddelinkventnim ponašanjem.

V skupinu karakterizira ispoljavanje u većem ili manjem opsegu pojedinih elemenata *delinkventnog ponašanja*, čiji je sadržaj vrlo usklađen sa Achenbach-ovom listom. Tu se radi o nizu oblika i sadržaja *antisocijalnog ponašanja* među kojima su najzastupljeniji: *sklonost laganju i varanju, druženje sa vršnjacima problematičnog ponašanja, neosjećanje krivnje*. Kod jednog dijela takovih učenika uz ova ponašanja vežu se i *neprikladna interesovanja te provociranje autoriteta*, kao i *bezosjećajnost i spremnost na fizičku agresivnost*. Česta zastupljenost ovih oblika ponašanja kreće se na razini **trećine** izrazito preddelinkventnih ispitanika.

Iznesena tabela omogućava ne samo morfološki pregled zastupljenosti često ponekad ispoljenog devijantnog ponašanja koje je moguće i opravdano sadržajno grupirati kako smo to učinili, već njeni podaci neupitno sugeriraju potrebu daljnje analize **višestruke** devijantnosti koja karakterizira izrazito preddelinkventno ponašanje.

Morfološka multimodalnost preddelinkvencije

Analiza distribucije zamijećenih oblika devijantnog ponašanja sugerira da usmjerimo pažnju na tri grupe ispitanika:

- Prvu skupinu koja ispoljava N = 5 ispitanika
relativno nisku zastupljenost
- Drugu skupinu koja ispoljava N = 17 ispitanika
srednju zastupljenost
- Treću skupinu koja ispoljava N = 20 ispitanika
visoku višestruku zastupljenost

Našu daljnju analizu usmjerit ćemo isključivo na treću skupinu ispitanika da bismo utvrdili koji sve oblici poremećaja višestruko karakteriziraju njihovo preddelinkventno ponašanje

TABELA 23

Distribucija modaliteta devijantnog ponašanja u skupini koja ispoljava visoku višestruku zastupljenost

UČČENI BROJ OBLIKA PONAŠANJA KOD POJEDINOG UČENIKA	ZBIR PONAŠANJA PONEKAD + ČESTO	SAMO ČESTO SE DOGABA
6	-	1
7	-	-
8	-	4
9	-	2
10	2	3
11	1	-
12	-	2
13	4	4
14	2	4
14	-	-
16	5	-
17	2	-
18	2	-
19	1	-
20	1	-
N =	20	20

} 10

} 11

U skupinu ispitanika kod kojih su bili izrazito prisutni elementi devijantnog ponašanja (N = 20) "često i ponekad" njih je 11 ispitanika ispoljavalo 16 do 20 svih navedenih oblika poremećaja u ponašanju. Dakle, nešto više od polovine ispitanika istovremeno je ispoljavalo višestruke modalitete devijantnog ponašanja. Podaci o "čestom" ispoljavanju također su usklađeni sa ovom tvrdnjom, jer ih je 10 ili polovina ispoljavalo od 12 do 14 oblika devijantnog ponašanja istovremeno.

Mada ove podatke možemo jedino koristiti na razini *kvalitativne analize*, ove konstatacije *direktno* ukazuju na *multimodalnost preddelinkventnog ponašanja* u skupinama učenika koji ispoljavaju izrazitiju sklonost devijantnom ponašanju.

Najveća višestruka prisutnost je uočena kod kombinacija slijedećih modaliteta ponašanja:

-
- a) Ometajuće ponašanje u razredu \longleftrightarrow neadekvatno korištenje slobodnog vremena
(100% prisutno)
- b) Nesudjelovanje u slobodnim aktivnostima \longleftrightarrow djeluje impulzivno bez razmišljanja
(80% prisutno)
- c) Ima problema sa nastavnicima i vršnjacima \longleftrightarrow sklon provociranju autoriteta
(75% prisutno)
- d) Slabo školsko postignuće $\left\{ \begin{array}{l} \longleftarrow \\ \longleftarrow \end{array} \right.$ izostaje sa nastave (bježi)
druži se sa vršnjacima problematičnog ponašanja
(65% prisutno)

Kombinacija modaliteta pod a) prisutna je kod svih ispitanika ovog poduzorka pa se može konstatirati da **ometajuće ponašanje i neadekvatno korištenje slobodnog vremena predstavljaju osnovni simptom ozbiljnih poremećaja u ponašanju koji se ispoljava u školskim institucijama i situacijama.**

Ako se pojave i **druge kombinacije** onda *proporcionalno raste rizičnost da se formira konzistentniji obrazac društveno nepoželjnih oblika ponašanja i jači intenzitet preddelinkvencije.*

Dakle, morfološka slika preddelinkvencije je multimodalna sa jasno osjenčanim relevantnim kombinacijama višestruke zastupljenosti i asocijacije pojedinih oblika i vidova društveno nepoželjnog ponašanja za koje je opravdano pretpostaviti da će ukoliko se ne bude na njih preventivno djelovalo prerasti u primarnu formu delinkventne (kriminalne) karijere.

Zaključak

Analiza determinanti kauzaliteta preddelinkvencije pokazala je da egzogene varijable ratnog stradalništva i migracije nemaju direktan utjecaj, već posredno djeluju preko pogoršanja uvjeta života i školovanja koje je više prisutno kod takovih porodica. Također su među njima više prisutne nekompletne porodice, te izraženija pogoršanja porodičnih odnosa kao i izostajanje kvalitetne podrške u odgoju i obrazovanju.

Gledana sama za sebe nekompletnost porodice tek sa minimalnim značajem utječe na školsku i odgojnu neuspješnost, dok pogoršani porodični odnosi i izostajanje podrške u procesu odgoja i obrazovanja značajno dovode do odgojne neuspješnosti i slabijeg socioprishološkog funkcioniranja ličnosti pa i djelomično se iskazuju u nešto nižem školskom uspjehu.

Direktni utjecaj na pojavu preddelinkventnih oblika ponašanja najviše ima zakazivanje u odgojnom prisupu u kojem se ne djeluje sistematski na razvijanju radnih navika i poticanju motivacije za školovanje te slaboj i nikakvoj kontroli ponašanja, što sve u osjetljivim godinama rane adolescencije i puberteta slabi samokontrolu ličnosti i negativno djeluje na njenu društvenu integraciju i adaptaciju. Ako takav pojedinac biva izložen negativnim utjecajima vršnjačke skupine i kriminalnih pojedinaca njegovo rizično preddelinkventno ponašanje dovodi ga u primarnu fazu delinkventne karijere.

Morfološka slika preddelinkvencije je multimodalna sa jasno osjenčanim relevantnim kombinacijama višestruke zastupljenosti i asocijacije pojedinih oblika nepoželjnog ponašanja za koje je opravdano pretpostaviti da će, ako se ne bude na njih preventivno djelovalo, prerasti u delinkvenciju i kriminal. Zato je važno u identificiranju, suzbijanju i mijenjanju preddelinkventnog ponašanja usmjeriti se na one modalitete koji su značajno utjecajni u kauzalnom lancu procesa nastanka delinkvencije i kriminala.

Literatura

- Ackerman Nathan W. (1966), *Psihodinamika porodičnog života*, Grafički zavod, Titograd.
- Ajduković Marina (1994), *Stil odgoja u obitelji kao faktor delinkventnog ponašanja djece*, *Primijenjena psihologija*, 11, 1, str. 47-54.
- Blaikie Norman (2003), *Analyzing Quantitative Data*, SAGE.
- Downes, D. Rock (2003), *Understanding Deviance*, (4 ed.) University Press, Oxford.
- Patterson, R. Gerald (1996), *Some Characteristics of Devalopmental Theory for Early-Onset Delinquency*, Ed. *Frontiers of Developmental Psychopathology*, University Press, Oxford.
- Tacq Jacques (1997), *Multivariate Analysis Techniques in Social Science Research – from Problem to Analysis*, SAGE.